

Litterära spalten

Konsten att fånga dagen

I Fischers pocketserie har nu Gösta Wredes roman "Tycho Brahe på Ven" givits ut. Det är en på historiska dokument grundad fiktiv skildring av den danske astronomens roll som länsherre på ön Ven, där han under 1580-talet lät uppföra det stora observatoriet Uranienborg, utrustat med Brahens egna uppfinningar, bla siktningsinstrumentet murkvadranten, föregångare till våra dagars meridiancirkel.

Tvetydig bild

Wrede ger en medvetet tvetydig bild av Brahe: en delvis banbrytande och upplyst vetenskapsman som samtidigt uppträder som tyrannisk, djupt avskydd bondeplågar. Hans motto är att varje dag ska utnyttjas maximalt. Man ska fånga dagen genom att arbeta i sitt anletes svett. Emellertid gick projektet Ven i stöpet; det kungliga understödet drogs in, och Brahe drog vidare till Prag. Där fick han en genial assistent, Johannes Kepler som på grundval av danskens observationer förmådde dra korrekta slutsatser om plan eternas elliptiska banor.

Kepler försäkrade vid Brahens död att dennes slutord lytt: *Ne frustra vixisse videar*. Må jag ej synas ha levat förgäves. Jag håller en tia på att han aldrig sa det, men visst: det passar in som det enda rimliga slutmålet för carpe diem-temat i Brahens svettiga variant.

Latinska citat

Också poeten och essäisten Carl-Erik Geijerstam intresserar sig för hur dagen ska användas. I essäsamlingen *Röster i drömmen* anför han en mera lättjefull variant av Carpe diem. Han tar gärna utgångspunkt i latinska citat, vilkas konsekvenser tolkas fritt. Ett sånt är Nulle dies sine linea, inte en dag utan en rad. Orden är författaren en smula motbjudande så vitt de förstås brutalt ordträtt. Han tolkar i stället linea med linje, livslinje, sätt att leva.

I ett annat sammanhang anför han vad Linné skrev om livet i en sameby: *crede mihi, qui bene latuit, bene vixit, raro ulla contentio*. Tro mig, den som lever obemärkt lever väl, sällan någon tvekräft.

Det smakar lovsång över det lilla livet, tomtbo-lycka och förnöjsamhet. Sådant brukar predikas för andra, men inte galla den talande. Gud vet hur många personer som blivit bemärkta genom att prisa obemärktheten.

NILS GRANBERG

Man finner sig darrig och mentalt mörbultad efter att ha tagit del av författarens sublimes helvetesvision, skriver Fredrik Ekman om Hubert Selby Jr:s roman *The Room*.

I slutet av det förra seklet var det vanligt att man försökte att definiera den kriminella individen genom diverse fysionomiska typiseringar. Kort sagt; den brottsliga driften sades på ett tydligt sätt vara manifesterad i den kroppsliga konstitutionen. En hel vetenskap etablerades kring dessa bisarra idéer vilka kom att betraktas som ovedersägliga fakta; "lymmelgallerier" byggdes upp av polismyndigheterna där ett rikthaltigt bildmaterial samlades för att man skulle kunna ringa in brottslingens fysiska särart.

Antikvarietat

Hubert Selby Jr
The Room
Paladin Books

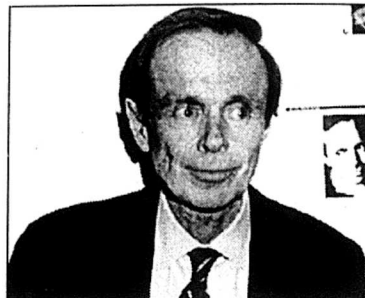
Idag har vi i hög grad kommit att överge denna hållning; vi tror oss veta att "de" inte skiljer sig nämnvärt från oss i fysiskt hänseende. I stället söker vi andra särdrag i deras framtoning som kan hjälpa oss att särskilja och isolera dem. Den enorma exponering av brottslingar som vi sett i massmedia under senare år är ett exempel på denna nyfikenhet hos allmänheten att få veta "hur de egentligen är". Vi förväns över eventuella våltalighet, ordvalet

de begagnar sig av – minns Christer Pettersons första framträdande i radio, och hur olika "experter" kallades in för att analysera hans språkbruk.

Koder

Viljan att försöka bilda ett hägn kring en viss grupp koder, regler och sociala mekanismer är onekigen en intressant men i det långa loppet futill sysselsättning; olikheterna som vi söker visar sig kanske i stället utgöras av likheter och överensstämmelser som kanske inte är helt bekväma att iaktta. Inom litteraturen kan vi betrakta de försök som gjorts att skildra brottslingen inifrån och konstatera att de lyckade exemplen är relativt få. När man lyckas handlar det i högre grad om att en allmängiltig psykologi fokuseras inom en brottslig rolltyp snarare än att en viss "sorts" människa skall dissekteras.

En av de mer intressanta böcker som har skrivits i denna genre, är den amerikanske författaren Hubert Selby Jr:s roman *The Room* från 1971. Selby, som annars är mest känd för sin prosa-samling *Last Exit to Brooklyn*, beskriver i *The Room* en ensam människa som befinner sig i en cell och som genom olika strategier försöker att hantera den frustration och smärta som fyller honom. Vi vet inte varför han hålls fängslad; han ligger på sin säng, stirrar mot taket och genomfars av minnesbilder, fantasier och drömmar. Vi förstår att han anser sig vara oskyldigt dömd och att skälet till att han sitter i sin cell beror på en konspiration av gigantiska mått. Selby växlar i sin

Hubert Selby Jr.
Selbys roman är en märklig färd genom ett medvetandes olika irrgångar, skriver artikel författaren.

berättelse mellan en distanserad, redogörande stil och en brännande närghägnhet gentemot huvudpersonens inre där känslorna rör sig i en ohejdbar malström.

I en serie tablårtade vinjetter, ställs den namnlösa protagonists drömmar om upprättelse mot repellerande våldsfantasier och smärtsamma minnesbilder från barndomen. I ett kapitel befinner vi oss i rättsalen där han för sin egen talan inför ett jublande auditorium och med briljant retorik berättar om den landsomfattande sammansvärjning som är orsaken till hans nuvarande belägenhet; i ett annat förflyttas vi till en biograf någonstans i barndomens landskap, där ungdomens brunstiga lekar exponeras med klinisk avmätthet.

Selbys syfte är inte att försöka skapa förståelse och medkänsla, utan snarare att etablera en trovärdig gestaltning av vandan inför den egna skulden. Med ett mäterligt språk handhar Selby sin berättelse och låter berättarens röst infekteras av omväxlande övermod, ömklighet och ång-

er: självtrötthetens trovärdighet punkteras effektivt av ord som slirar mot deras egentliga betydelse; den självömkna huvudpersonen behärskas av, åter långsamt upp hans självkänsla och lämnar honom passiv och apatisk i cellens döva sken; hatet mot dem som internerat honom, tas över av hans egen lust till våldet.

Selbys roman är en märklig färd genom ett medvetandes olika irrgångar. Man finner sig darrig och mentalt mörbultad efter att ha tagit del av författarens sublimes helvetesvision; ett helvete som blott finns inom berättaren och som till slut blir så överväldigande att cellen blir till en oas där han vill förbli med sig själv – "sin vän" – för att undkomma en hotande omvärld.

"The door clanged open and a set of blues was tossed on his bed. A voice yelled court time. He didn't move, but stayed with his friend, his legs swinging slowly back and forth, ignoring the open doorway."

FREDRIK EKMAN

Det internationella kapitalets lille hjälte

En anmälan av Oswald Spenglers *Västerlandets undergång* på Dagens Nyheters kultursida kommenteras av Knut Carlqvist.

Näpnast av de näpna på Dagens Nyheters kultursida är Stefan Jonsson. I lördags ströde han ännu ett fång tankeblomster i frukostkaffet, tankar kring nytugåvan av Oswald Spenglers *Västerlandets undergång*: "På mitt skrivbord står en ny bok av Robert D Kaplan, som menar att olika kulturers kamp om jordens resurser oundvikligen leder till kaos". En ny bok på ett skrivbord alltså, inte ett hundörat ex på muggen. Och tanken sedan: Kulturers Kamp Leder Till Kaos. Dagisfröken hade inte uttryckt det bättre. Man måste hålla sams.

Invändningen

I första halvan av anmälan håller sig Stefan till ämnet, sedan bär det iväg. "Om en idé kan vålla skada, hör Goethes och Spenglers organiska kulturbegrepp till idéhistoriens förbrytare".

Om en idé kan vålla skada? Idéer vållar skada, det är själva vitsen med idéer. Någon mäs-

te ta illa upp. Vad Stefan far efter är skillnaden mellan goda idéer och dumma idéer. Goda idéer är sådana som befordrar vad Stefan tycker är gott. Dumma idéer kan liknas vid förbrytare och borde oss emellan sagt - spärras in, så att vi inte går och blir osams.

Människokännare

Spengler skriver: "Även den bäste människokännare i Västeuropa tar miste om han tror sig förstå en arab eller japan". Vad för reaktion provocerar ett sådant påstående hos unge Stefan? Täck över resten av denna artikel. Be folk runt omkring gissa, satsa en selma var. Närmast vinner. Rätta svaret är förstas:

HAR VILAN SPENGLER SITT SANNA ANSIKTE.

Underligt nog är "sanna" eller "rätta" ansikten inte trevliga, de döljer undantagslöst dumma idéer. Det brottsliga med Spengler är att "han förnekar möjligheten till kommunikation", skriver Stefan. Därmed "förnekar han också etiken".

Levande bevis

Resonemanget är inte kristallklart. Spengler påstår inte att vi inte kan "kommunicera" med araber och japaner, utan att vi inte kan förstå dem. Vi behöver

inte förstå för att kommunicera. Stefan är själv ett levande bevis på det. Till och med Pernilla Månsson kommunicerar. Stefans sätt att reagera visar emellertid att han tar Spengler personligt:

JAG FÖRSTÅR VISSAT ARABER OCH JAPANER

Varför envisas Stefan med att han förstår araber och japaner? Jo, annars funnes ingen "etik". Etiken är kommunikationens motsvarighet på moralens område. Dess uppgift är att fastställa den rimliga nivån för fallskärmar och notor från *Crazy Love* i Bryssel och redan det är kämpigt.

Moral

Låt oss därför anta att Stefan menar moral. Tankegången blir då följande: Om vi inte förstår araber och japaner, är det fara värt att vi slår ihjäl dem. Det brottsliga hos Spengler är tron att kulturer är olika, då olikhet är argument nog för att slå ihjäl människor. De som inte tror sig förstå araber och japaner är därför kulturrasister.

Jag förstår varken araber eller japaner. Är det skäl att slå ihjäl dem? Jag förstår inte hästen heller och den betar här utanför på femtonde året. Jag vill helst att den är som den är.

Spengler står ut med olikheter.

na. Stefan är som en vallhund, det får bara finnas en flock: *Mänskligheten*. Spengler fnysar. *Mänskligheten* är ett "zoologiskt begrepp eller ett tomt ord". Nu-förtiden skulle vi säga att människor är databurkar, de består av en genbank och ett socialt program. Genbanken har vi gemensam, programmen skiljer oss åt, det vi kallar kulturen. Den över-sättare finns inte som kan göra Povel Ramel begriplig för araber och japaner. Att sluta kontrakt är mycket enklare. Vi kan ha roligt i baren utan att förstå varandra, utom möjligen i Riyadh. Alla älskar att tala om kulturskillnader.

För Stefan Jonsson luktar "kultur" lika illa som "ras". Han frågar sig om "begreppet kultur" verkligen främjar historisk förståelse. Kultur och historisk förståelse är, såvitt jag vet, samma sak.

Den som söker andra förklaringar än kulturella får vända sig till sociobiologien. Men Stefan vill sväva över kulturen. Detta slags universalism gör det svårt att hålla sams och varje god missionär bör därför, som Stanley sade, vara med bössa och bibel försedd. Stefan är inte det internationella kapitalets lille hjälte. Men de andra visste vad de gjorde.

KNUT CARLQVIST